

Türkiye’de kullanılan zeka ölçekleri

Intelligence scales used in Turkey

Uygar Salman,¹ Agit Şimşek,² Mehmet Turfanda,³ Arzu Berna Salman⁴

¹İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Turgut Özal Tıp Merkezi Çocuk Psikiyatri Anabilim Dalı, Malatya, Türkiye

²İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Odyoloji Bölümü, Malatya, Türkiye

³CMT Çocuk Hastalıkları ve Sağlığı Merkezi, Malatya, Türkiye

⁴ÖGE Eğitim Kurumları Rehberlik Servisi, Malatya, Türkiye

ÖZ

Bu çalışmada Türkiye’de kullanılan zeka ölçekleri ile ilgili kısmi bilgiler verilmiştir. Psikolojik testler klinik alanda gelişim, kişilik ve zeka gibi bireysel niteliklerin ölçümü ile tanı ve değerlendirme gibi pratik ihtiyaçlarda kullanılmaktadır. Son yıllarda bireylerin kendileri, yakınları ve de özellikle çocuklarının zeka gelişimi ile ilgili bilgi sahibi olma ihtiyacı yaygındır. Ülkemizde kullanılmakta olan çeşitli zeka testlerinin büyük bir bölümünün yabancı kökenli olduğu dikkate alınacak olursa, bunların Türk toplumuna uyarlanmasında çeşitli sorunlar olduğu gözlemlenmektedir.

Anahtar sözcükler: Uyarlama; zeka ölçegi; psikoloji.

ABSTRACT

In this study, brief information is given about the intelligence scales used in Turkey. Psychological tests are used in clinical practice in the measurement of individual qualities such as development, personality and intelligence, and in practical needs such as diagnosis and evaluation. In recent years, the need for individuals has become widespread to learn about the intelligence of themselves, their relatives and especially their children’s development of intelligence. Considering that most of the diverse intelligence tests used in our country are of foreign origin, we observed that there are various problems in adapting them to the Turkish society.

Keywords: Adaptation; intelligence scale; psychology.

Psikometrik-yetenekler, yaygın olarak faktör analiziyle tanımlanmış bilişsel yetenekleri ifade eder. Sözel ve uzamsal yetenekler, tümevarımsal muhakeme ve bellek bunun örnekleridir. Bu kategorideki zeka bataryaları, faktör analizi sonuçlarına dayanarak belirlenen yeteneklerin yapısı ve modeline uygun yorumlar sağlar. 1990’lardaki tüm psikometrik-yetenek bataryası geliştiricileri çok faktörcüdür. Vurgu, yine genel zekaya (g) olmakla birlikte, WISC-III sözel kavrama, algısal organizasyon, işleme hızı ve çeldirilemezlik şeklinde dört faktör puanı önermektedir. WAIS-III ise, kapsamına akıcı zekayı (yani, yeni sorunları değerlendirebilme) da eklemiştir. Stanford-Binet Zeka Ölçeğinin 4. versiyonu kristalize zeka (yani,

sözel ve sayısal muhakeme), soyut-görsel muhakeme ve kısa süreli belleği ölçer hale getirilmiştir. İki yeni bataryadan Kaufman Gençlik ve Yetişkinlik Zeka Testi anlık ve orta süreli (intermediate-term) belleği de ölçen akıcı ve kristalize zekaya odaklanmakta, Woodcock-Johnson Bilişsel Yetenek Testleri-R yedi yetenek boyutunu ölçen çoklu faktör modeline dayanmaktadır. Son olarak, Ayrılaşmış Yetenek Ölçekleri (Differential Ability Scales) ise, altı ayrı yetenek boyutu üzerine inşa edilmiştir. Ancak şu var ki, çok faktörlü zeka modeli, genel bir “g” kavramının reddi anlamına gelmemelidir. Yukarıda sözü edilen zeka bataryalarının tümü, genel faktörü temsil eden bir puan üretir. Woodcock-Johnson Bilişsel Yetenek

Geliş tarihi: 23 Eylül 2016 **Kabul tarihi:** 22 Şubat 2017

İletişim adresi: Dr. Uygar Salman, İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Turgut Özal Tıp Merkezi Çocuk Psikiyatri Anabilim Dalı, 44280 Malatya, Türkiye.

Tel: 0530 - 273 64 93 e-posta: uygarsalman@gmail.com

Testleri dışında tümünde, modelin altında yatan böyle bir puan vardır. Ayrıca, halen çoğu temel ve uygulamalı psikolojik araştırma “g” yapısını kullanmaya devam etmektedir. Genel zekaya karşı çoklu yetenekler tartışmasında, her birinin kendi açıklayıcı gücünün olduğu, yüksek derecede bir genel faktör içindeki hiyerarşik yetenekler modeli geniş kabul görmektedir. Ancak bu yeteneklerin eğitim ve meslek uygulamalarındaki ilişkilerine dair araştırmalara gereksinim olduğu da açıktır. Bu araçların ikinci büyük sorunu, yapı geçerliği ve onların kaynaklandığı puanların çapraz-test eşdeğerliğidir; halen, aynı yapıyı ölçmeyi amaçlayan farklı testlerin puanları, bazen bir diğerine pek de yakın olamamaktadır.^[1-4]

Genel anlamıyla zekâ testleri bireylerin, zekâlarını ölçmek amacıyla geliştirilmiş standart testlerdir. Zekâ doğrudan gözlenemeyen çok karmaşık (kompleks) ve soyut bir yapıya sahip olduğu için doğrudan bir ölçüm yapılması söz konusu değildir, fakat yapılan uygulamalar kişilerin zeka düzeyleri konusunda kısmi bir fikir sahibi olunmasını sağlamaktadır. Dünyada bu anlamdaki değerlendirmeler için kullanılan çok çeşitli ölçekler vardır. “Alexander Pratik Yetenek Testi, Chapius labirentleri, Goodenough-Harris Adam Çizme Testi, Merrill-Palmer Ölçeği, Peabody Resim-Kelime Ölçeği” vb. bireysel değerlendirme ölçekleri ve “Analitik Zekâ Testi, Progresif Matrisler Testi, Tnurstone Kavrayış Sürati Ölçeği, Temel Zihin Yetenekleri Testi” vb. benzeri birçok grup zekâ ölçekleri vardır. Bu ölçeklerin bazıları diğer ülkelerde yaygın olarak uygulanmaktadır. Örneğin Wechsler Zekâ Ölçeği uygulanması hem uygulayıcı hem de uygulanan birey için zor bir testtir. Bu nedenle belli bir yaş ve zekâ düzeyindeki bireylere uygulandığında daha sağlıklı sonuçlar alınmaktadır. Ölçeklerin yaygınlığı; onların güvenilirliği, geçerliği ve standardizasyonu ile alakalıdır. Ülkemizde bireysel testleri olarak Stanford-Binet Zekâ Testi, Wechsler Zekâ Ölçeği, K.I.T Zekâ Testi (Kaufman kısa zeka ölçeği), Merrill-Palmer Ölçeği ile grup zeka ölçekleri olarak da Cattell Zeka Testi, Otis Beta Zihin Yeteneği Testi, Analitik Zeka Testi (From A) yaygın olarak kullanılmaktadır. Kullanılan bu ölçekler kişilerin yaş grupları, testin kişiye uygulanabilirliği, ne amaçla böyle bir ölçüme ihtiyaç duyulduğu vb. durumlarda değişiklik gösterebilir. Genel olarak 0-6 yaş arası çocuklarda “Stanford-Binet Zekâ Testi”, 6-16 yaş arası erişkin ve ergenlerde “Wechsler Çocuklar için

Zekâ Ölçeği”, 16 yaş ve üstü bireylerde “Wechsler Yetişkinler için Zekâ Ölçeği, Cattell Zekâ Testi ve çeşitli mini mental ölçekler” yaygın olarak kullanılmaktadır. Bununla beraber ihtiyaç dâhilinde çocuklarda “Peabody, Goodenough-Harris adam Çizme Testi” de kullanılmaktadır. Zekâ ölçekleri genel olarak kişinin; kavrama, bellek ve muhakeme gibi becerilerini ölçen uygulamaları içermektedir. Performans ve sözel etkinlikler şeklinde uygulanan çeşitleri de vardır.^[5-8]

Zekâyı ölçmenin gelişimi, kuramsal, temel ve uygulamalı araştırmalarla biçimlendirilecektir. Çok zor olmasına rağmen, zekanın ölçülmesine ilişkin radikal değişikliklerin önemli bir potansiyele sahip olduğu görünmektedir. Sternberg’in Üç-Aşamalı Zeka Kuramı’na ilişkin deneysel ölçümleri; Bilgi İşleme Görevleri Test Bataryası bunlara örnektir. Gardner’in Çoklu Zekalar Kuramı (Gardner, becerilerin ve gerçek dünyadaki tercihlerin gözlenmesine odaklaşmasına rağmen), objektif ölçme araçları için bir temel olabilir. Greenspan ve Driscoll’un “kişisel yeterlik” modeli, zihinsel yeterlik alanına sosyal ve pratik zekaları katmaktadır. Ceci ve Keating bireyin o anki performansını etkileyen faktörler olarak “bağlam” ve “yaşantısal ardalını” (experiential background) vurgulamaktadır. Psikometrik-yeteneklerin yapısına ilişkin model çalışmalarında ileri aşamalar olarak birbirine çok benzer olan Carroll’un “üç-tabakalı modeli” (three-stratum model) ve Horn-Cattell Gf-Gc modeli göze çarpmaktadır. Her ikisi de akıcı ve kristalize zeka, kısa süreli bellek, geri getirmede esneklik, görsel ve işitsel bilgi işleme, işlem hızı ve doğru karar verme hızını içeren sekiz yetenek tanımlamaktadır. İki model arasındaki temel fark, sadece, üç-tabakalı modelin “g” yi temsil eden bir üst düzeyi içermesidir. Carroll, modelini, yüzlerce bağımsız araştırmacının faktör analizi sonuçlarını bir araya getirerek oluşturmuştur; bu da, yapı geçerliği için çok değerli bir gelişmedir. Bu yazı boyunca sözü edilen tüm kategoriler için yapı geçerlemesinin ne kadar gerekli olduğu açıktır. Bunun için “çapraz testler değerlendirmesi” (cross-battery assessment) önemli görünmektedir.^[8-10]

Diğer önemli gelişme, yapısal eşitleme modelinin çözümlenme tekniğidir ki, bununla farklı araçlardan elde edilen puanların eşdeğer olup olmadığı (test puanlarının altında yatan yetenekler arasındaki ilişkileri anlamak, kuramsal modelleri karşılaştırmak) ve farklı alt evrenlerde aynı modelin geçerli olup olmadığı belirlenebilir.

Bu konuda Keith’in çalışmaları dikkat çekicidir. Önemli bir gelişme de Embretson’un dinamik değerlendirme bağlamında, “çekip çevirme yeteneği” (modifiability) üzerine yaptığı deneysel çalışmadır; ki bu çalışmayla, geleneksel görüşün tersine, eğitim sonrası gelişmenin başarının iyi bir yordayıcısı olduğu gösterilmiştir.^[11]

Sonuç olarak, zekanın ölçülmesi girişimleri kristalize zekadan akıcı zekaya yönelmiştir. Şimdiki durum, eski ölçme araçları üzerine olan güveni sarsmış görünmektedir. Çoklu yetenekler görüşünün popüler olmasının nedeni bakış açımıza esneklik getirdiğindedir. Özellikle klinik, iş ve eğitim ortamlarında pratik yararlar ön plana çıkmıştır.

TARTIŞMA

Ülkemizde kullanılan zeka ölçeklerin standardizasyonu ile alakalı çeşitli sıkıntılar olduğunu düşünmekteyim. Testlerin ülkemizin değer ve normlarına göre uyarlanmasında, önce bir örneklem grubu oluşturulması ve onlardan alınan verilere göre testlerin çeviri ve uygulamalarının yapılması gereklidir. Testin Türkiye standardizasyonu için seçilen örneklem grupları doğru ya da batı şehirleri fark etmeksizin sadece şehrin merkez yerleşkelerin de yaşayan çocuklarla sınırlı olduğu bilinmektedir. Durum böyle olunca testin uyarlanması konusunda birçok sıkıntı ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde her çocuğun gerektiği kadar uyaran olarak büyümediği, yani hepsinin yetiştirilme şartlarının eşit ya da adil olmadığı bilinmektedir. Örneğin çocukların zekâ düzeylerini ölçmede kullanılan “Wechsler Çocuklar İçin Zekâ Ölçeği” testinin, performans ölçen uygulamalardan biri olan “küplerle desen” alt testinin uygulamasında, yetersiz uyaran olarak büyüyen çocukların performanslarının, daha önce lego vb. oyuncaklarla tanışmış çocuklara oranla düşük olduğu gözlenmekte ya da köyde yaşayan bir çocuğa; sözel uygulamaların içerisinde bulunan “yargılama” alt testinin “polis neden gereklidir?” sorusuna cevap verememesi ya da muhafazakar bir ortamda büyüyen bir çocuğa “benzerlik”

alt testinin “bira ve şarabın benzerliği” sorusu sorulduğunda “onlar ne diye cevap vermesi”, kişilerin bu konudaki yetersiz ya da zihinsel olarak geriliklerinin olduğu sonucunu çıkarmamalıdır.

Çıkar çakışması beyanı

Yazarlar bu yazının hazırlanması ve yayınlanması aşamasında herhangi bir çıkar çakışması olmadığını beyan etmişlerdir.

Finansman

Yazarlar bu yazının araştırma ve yazarlık sürecinde herhangi bir finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

KAYNAKLAR

1. Epir S, İskit Ü. Wechsler yetişkinler zeka ölçeği Türkçe çevirisinin ön analizi ve üniversite danışmanlık merkezlerindeki uygulama potansiyeli. *Beşeri Bilimler Dergisi* 1972;4:198-205.
2. Karakaş, S., Kafadar, H. ve Eski, R. Wechsler Bellek Ölçeği geliştirilmiş formunun test-tekrar test güvenilirliği. *Türk Psikoloji Dergisi* 1996;11:46-52.
3. Matarazzo JD. Wechsler’s measurement and appraisal of adult intelligence. New York: Oxford University Press; 1972.
4. Savaşır I, Şahin, N. Wechsler çocuklar için zeka ölçeği (WISC-R) uygulama kitapçığı. Ankara: Türk Psikologlar Derneği; 1995.
5. Corbett JA. Psychiatric morbidity and mental retardation. In: James FE, Smith RF, editors. *Psychiatric Illness and Mental Handicap*, London: Gaskell; 1979. p. 11-25.
6. Daniel MH. Intelligence Testing: Status and trends. *American Psychologist* 1997;52:1038-45.
7. İşmen AE. Duygusal zeka ve problem çözme. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 2001;13:111-24.
8. Kuzgun Y, Bacanlı F. PDR’de kullanılan ölçekler. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım 2005;25:2005.
9. Enç, M. Üstün beyin gücü. Ankara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Yayınları; No: 83. 1979.
10. Talu N. Çoklu zekâ kuramı ve eğitime yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1999;15:164-72.
11. James L. Gould and Carol Grant Gould, “Reasoning in animals,” *Scientific American, Exploring Intelligence*; 1998. p. 52-9.